

ANDRÁS IGNÁC

Lélekképzetek és természetfeletti kommunikáció a kászonfeltízi cigányok temetkezési szokásaiban és halottkultuszában

A Keleti-Kárpátok egyik legkisebb lakott medencéjében, a Kászon-medencében ma öt falu húzódik meg (Kászonimpér, Kászonjakabfalva, Kászonfeltíz, Kászonaltíz és Kászonújfalva), amelyek mind Kászonaltíz községhez tartoznak. A medence legészakibb faluja, Kászonfeltíz *Párországa* nevű falurészében nagyobb létszámú cigány közösség él. Jelen tanulmányomban ennek a közösségnek a lélekképzeteit és a természetfeletti kommunikáció (divináció) bizonyos formáit mutatom be a temetkezési szokások és a halottkultusz tükrében.

A cigányság kászonfeltízi jelenlétére utaló első dokumentum az 1614-es lustra, amelyben a 112 családfő közül kettő esetében a név után a *Czygan* megnevezés szerepel. A teljes Kászonaltíz község lakossága a 2021. évi népszámlálási adatok alapján 2819 fő volt, akik közül 2289-en (81,2%) magyarnak, 326-an romának (11,56%), 117-en (4,15%) románnak vallották magukat, 87 személy (3,09%) nem nyilatkozott etnikai hovatartozásáról. Kászonaltíz polgármesteri hivatalának adatai szerint 2024-ben a gazdasági nyilvántartóban 451 kászonfeltízi roma nemzetiségű lakos van bejegyezve, ez a szám azokat is tartalmazza, akik ideiglenesen külföldön dolgoznak, de állandó lakhelyük Kászonfeltízben van. A kászonfeltízi cigányok magyar nyelven beszélnek, kevesen ismerik közülük a román nyelvet, a cigány nyelvet pedig senki nem beszéli.

Régen a kászoni cigányság soraiból kerültek ki a szénégetők, a kosárfonók, a kovácsok, a zenészek. A cigány lakosság foglalkozására vonatkozó, ma már érdekesnek számító ténytet jegyzett fel Kodály Zoltán, amikor 1912-ben az öt kászoni falu népdalkincsét kutatta, és 91 népdalt jegyezett le itt: „Még 1912-ben tanúja voltam, mikor egy jómódú székely gazda felfogadta fia lakodalmára a cigányt, a tízezernyi lakosú Kászonfeltíz *egyetlen* zenésztét. Étél-italért, »kendők«-ért és öt forintért huszonnégy óráig volt köteles muzsikálni az egy szál hegedűs. Ebből persze meg nem élhetett. Főfoglalkozása a kovácmesterség volt, akkor is az üllő mellől szólították el”.¹ Egyik adatközlőm így emlékezik édesapja foglalkozására: *Édesapám zenész volt, de tudott orsót vágni, csörlőt, seprűt kötött, kast nem tudott kötni* (2RM40KF). 1962 márciusában

1 | Pávai István: *Kodály Zoltán és a magyar tánc*. Online: http://epa.niif.hu/02500/02557/00034/pdf/EPA02557_magyar_zene_2018_02_161-179.pdf (utolsó megtekintés: 2025. 03. 27.)

András Ignác (1960) – doktorandusz, BBTE, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet, Kolozsvár, andign53@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-2-7>

Kászónban is megtörtént a kollektivizálás, amely a Kászónfeltízen élő magyar ajkú cigányokat is hagyományos életvitelük feladására kötelezte. A gyökeres társadalmi változás némiképp a falu etnikai összetételét és átalakította, ezt egyik cigány adatközlőm visszaemlékezése is megerősíti: *Még kollektív volt, amikor felköltöztünk, az elnek adta a helyet, Lestyán. Akkor volt Boti bának egy háza, nekünk egy, nagymámának egy, s Marci Lajinak, másnak nem* (2RM40KF).² A cigány férfiak többsége állatgondozó lett.

Az emberi élet két legfontosabb sorsfordító eseményét, a születést és a halált sajátosan éli meg a mai cigány közösség Kászónfeltízen. A faluban uralkodó többségi lakosságnak az az általános véleménye, hogy *jó a cigányoknak, mert ha valaki meghal, tudnak énekelni, és együtt sírnak az újszülöttnel* (1MA52KA). Egyik roma adatközlőm ezt így fogalmazta meg: *Amikor gyermek születik, sírnak, mert nem tudják, milyen sorsra született a gyermek, ha valaki meghal, akkor énekelnek, mert a halott megszabadult a nehézségtől* (2RM40KF). „Az emberi élet sajátos végleteinek (születés, halál) átlépésében az egyént és a közösséget átmeneti rítusok és szokások segítik.”³ A cigányok másképpen viszonyulnak a halálhoz, a halotthoz. *Ők nem sírnak, amikor valaki meghal, örvendnek, fel van ravatalozva, mellette mulatnak, táncolnak, mert azt mondják, hogy a túlvilágon nagyon jó neki* (2MA77KI). A község magyar lakossága nem vesz részt a cigányok virasztásaiban és a temetéshez kapcsolódó más rítusokban, ők a cigányok szokásaiból csak a nagy mulatozást látják.

A kutatott roma lakosság hitvilága szerint egy elhunyt lelke képes egy látomás erejéig újra testet öltetni, azért, hogy a még élő családtagjait figyelmeztesse, hogy a szűkebb közösségből valaki közelebről meg fog halni. A halált jósló látomások a kászónfeltízi romáknál egy-egy elhunyt családtaghoz kapcsolódnak, akik magukhoz hívnak valakit a túlvilágra a családjukból: *Van, aki megérzi a halálát. Egy délután béjött a sógorom, Isten nyugosztalja, pálinkát hozott, töltött, s elmondta, baj van, hívják a túlvilágról. Nem volt betegsége, meglepődtem azon, amit mondott. Megkért, ne mondjam el senkinek, mi történt vele. A tegnap este, azt mondja, amikor hazaért, kifogta a lovat, bément a házba, s hát az édesanyja ül az asztal mellett, aki már vagy öt éve halott volt, nem szólt, csak intett, hogy menjen közelebb, s ahogy elindult feléje, hát nincs ott már senki. Elment, de a szék, amelyiken ült, még meleg volt, és anélkül, hogy ő hezsaért volna, megreccsent. Rea két napra a lova elkapta, béesett a szekér alá, s meghalt, az anyja elvitte* (1RM70KF). *Nekem édesanyám jelezte, hogy Levente meg fog halni. Én elmondom, hogy volt. Nem is aludtam, csak fekiüdtem az ágyban. Édesanyám ott volt egy gödörön túl, én akkor nagyon beteg voltam. Leventével mi voltunk a gödörnek ezen a felén, édesanyám túl, intett át, hogy menjünk át mind a ketten a gödörön túlra, de Levente megfogott, visszataszított, ő átment. Tudnivaló volt, hogy meg fog halni. Édesanyám akkor már tizenkilenc éve meg volt halva, elhívta Leventét is az életből* (2RM78KF). A két adatközlőm elmondása azt érzékelteti, hogy a cigányok hisznek abban, hogy az élők és holtak világa között létezik kommunikáció, az elhunyt lelke képes kapcsolatot teremteni az élők világával.

2 | Adatközlőimet anonimizálom. Az adatközlői közlések után szereplő rövidítések a nemre (1 = férfi, 2 = nő), az etnikai hovatartozásra (RM = roma, MA = magyar), a születési évrre (ennek utolsó két számjegye) és a lakóhelyre (KF = Kászónfeltíz, KA = Kászónaltíz, KI = Kászónimpér) utalnak.

3 | Pozsony Ferenc: Az erdélyi cigánykutatások eredményei. In: *Cigány néprajzi kutatások Közép- és Kelet-Európában*. (Cigány Néprajzi Tanulmányok, 10.) Szerk. Bódi Zsuzsanna. Magyar Néprajzi Társaság. Budapest 2001. 12–32.

A halál eseménye az élők társadalmából a halottak társadalmába való átmenet kezdete. A halál beállta után rögtön elkezdődik a halott rituális ellátása. Ezek az elválasztó, illetve eltávolító rítusok az elhunyt lelkének védelmét célozzák, mások pedig védekező célzatúak. A tükör letakarása a még élőket védi elsősorban. „A magyar hiedelemvilágban a tükör szimbólum alapjelentése: átjárás a másik világba. [...] Tükörbe nézni annyi, mint részesévé lenni az árnyak, a holtak világának” – írja Tánczos Vilmos.⁴ A halott hozzátartozói még nem szeretnének a halottak világába költözni, ezért takarják le a tükröket. A tükör letakarásának szokása a teljes magyar nyelvterületen ismert. K. Kovács László erről a következőket írta 1944-ben a kolozsvári hóstátiak temetkezési szokásairól szóló könyvében:

A hóstáti házak tiszta szobájában, az ajtóval szemben, a mestergerenda alatt, a falon függ egy nagy falitükör. Ezt a tükröt a halál beálltakor letakarják kendővel. Rendszerint egy fekete csíkos háziszóttos kendővel. Némelyik öregasszony egyenesen erre a célra tartogat a fiókban egy fekete csíkos, hosszúkás, olyan törülköző forma kendőt. Sok helyen nemcsak azt a tükröt takarják le, amelyik a halottal egy szobában van, hanem azt is, amelyik a pitvarban, vagy a másik szobában van. A takarója ezeknek is olyan, mint az előbbié, de ha nincs más, egy fehér vászonruhával is letakarhatják.⁵

A kászonfeltízi romák is fontosnak tartják a tükör letakarását, de a rítus célját nem magyarazzák. *Ha má nem szuszog, akkor meg van halva. Ki kell ótani a fűtőből a tüzet, ki kell nyitítani egy kicsit az ablakot, ha tükör van a házba, azt le kell takarni* (1RM68KF). Egyik adatközlőm elmondása szerint, *amíg a halott a háznál van, mi sem nézünk a tükörbe, ez tilos a cigányoknál* (2RM77KF).

Kunt Ernő a lélek felé mutató, védekező, rituális és praktikus szokáscselekedetek közé sorolja a tükör letakarását:

A halotti szokások cselekedeteiből is következtethetünk mindenre, hiszen e szokássorban megközelítőleg elkülöníthetők a kimondottan a holttestemre irányuló – általában védekező jellegű – cselekedetek, s a halál pillanatában elszabaduló, de egy ideig az élők körül maradó lélek felé mutató – kimondottan védekező – cselekedetek. Az utóbbi csoporthoz tartozó akciók a falu hagyományait nem ismerő számára értelmetlennek, céltalannak tűnhetnek (tükörletakarás, székek felborogatása a holttest koporsóba tétele után, a koporsó küszöbre helyezése elindulás előtt stb.), míg a holttesttel kapcsolatos szokások túlnyomó része természetesnek s ésszerűnek látszik (három napnál tovább nem tartják a házban a holttestet, a lemosóvizet félreeső helyen öntik el stb.). A halotti szokásokban egymásba szövődtek tehát egyrészt bizonyos rituális-irracionális cselekvések – ezek a halál utáni lét mítoszával kapcsolatosak –, valamint más, kimondottan ésszerű, gyakorlati tevékenységek, melyek többnyire a holttest kultuszához kötődnek.⁶

4 | Tánczos Vilmos: *Folklórszimbólumok*. Egyetemi jegyzet. BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tan-szék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kvár 2006. 70. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 2.)

5 | K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T., Kvár 1944. 28.

6 | Kunt Ernő: *Az antropológia keresése*. L'Harmattan Kiadó 2003. 21.

A kászonzeltízi cigányok körében általános meggyőződés, hogy a halál pillanatában a testet magára hagyó lélek hat hétig a ház körül marad, ezért szokáscselekedeteik a lélek védelmét is hivatottak biztosítani, ezeken nem változtattak az egymást követő generációk, félvén a halott visszatérő szellemétől.

A tükör letakarásának szokása a Gyimesekben is ismert:

A lélek vélt jelenlétére utal az is, hogy a halál beálltával letakarják a házban lévő tükröket, amely szokásnak sokan nem ismerik a magyarázatát. Akik igen, azok vagy azt mondják, hogy azért kell így tenni, nehogy a halott meglássa magát, vagy a tükör és a gonosz kapcsolatáról beszélnek, mondván, hogy a tükör maga az ördög, mert hiúságra csábít.⁷

A tükör letakarása nem csak a katolikusok körében gyakorolt szokás. Egy 1993-ban Magyarfaluban történt kutatás a bukaresti származású fiatalasszony véleményét is leírta.

Leuke van a tükörbe, mi van fölötte, ezér tesznek a tükörrre egy nagy kendőt, egy gyertyát, egy kanna vizet. Tükör alatt van egy padocska, s oda tesznek neki le vizet. Tesznek a kannácska mellé egy tánygyért pujliszttel. Hallja mit mond? Három napra az víz le van apadva, kicsibb, arról ismerik meg, hogy visszajárt a hót.⁸

A szem a lélek tükre – ez a megállapítás szállóigeként ismert. A halál beállta utáni teendők között szerepel a szem lezárása. A cigányok meg vannak győződve arról, hogy a halott egy ideig még látja és hallja mindazt, ami vele történik, de mégis nagyon fontosnak tartják a halott szemének a lezárását: *Pénzt tetetnek a szemekre, a halott szeme nem maradhat nyitva. Mi, cigányok úgy tudjuk, hogy a halál után úgy három órán át a halott még mindent lát, mindent hall. Addig, míg nem sikerül öltöztetőt szerelni, nem beszélnek a halott mellett. Miután az öltöztető banisokkal lezárja szemeit, kezdjük előkészíteni a szobát, ahol a ravatal lesz (2RM77KF). Az öltöztetőt kéri meg, hogy húzza le a szemét a halottnak, ha nyitva maradt volna, mert azt mondják, lesi, mi történik mellette a halála után, s ezt nem kellene lássa (2RM52KF). A szemek lezárását a halott lelki megnyugvásaért kell elvégeztetni. Ha a halott szeme nyitva marad, akkor még valami dolga elmaradt végezetlenül, le kell zárni a szemét pénzzel, hogy tudjon elválni a gondjaitól, nyugodjon meg a lelke (RM42KF). Általánosan ismert a telepen, hogy az elhunyt szemét pénzermékkal kell lezárni, pontosabban lezáratni. Vaspénzt tesznek a szemekre (1RM68KF). Pénzeket raknak rea, hogy ne nyíljanak ki (1RM69KF). Ha a halott szeme nyitva marad, banisokat rakatnak rea az öltöztetővel (1RM70KF). A halott szemekre pénzt raknak (1RM77KF). Pénzt tetetnek a szemekre, s az állát egy fejrevaló ruhával felkötetik (1RM82KF). Pénzt szoktak tenni a halott szemére, de csak akkor, ha nyitva marad (1RM83KF). Banisokat tetetnek a halott szemekre (1RM85KF). Az öltöztetőt kéri meg, hogy zárja le a szemét a halottnak, pénz szokott a nyitott*

7 | Hesz Ágnes: *Élők, holtak és adósságok*. A halottak szerepe egy erdélyi falu társadalmában. L'Harmattan Kiadó, 2012. 111.

8 | Virt István: *Elszakasztottad a testemtől én lelkemet*. A moldvai és Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2001. 48. (Kriza Könyvek 8.)

szemekre rakni (2RM03KF). Az öltöztetőt kéri meg, hogy zárja le a szemét a halottnak, ha kell, banisokat rakatnak a szeméire (2RM56KF). A halott szemére, ha nyitva maradt, pénzt kellett tenni (2RM69KF). Pénzt tesznek a halott szemére, hogy ne nyíljon ki (2RM76KF). A halott szemére pénzt tesznek (1RM65KF). A pénznek a szem lezárásánál is fontosabb szerepe van ezekben a pillanatokban. Az öltöztetőt kéri meg, hogy zárja le a szemét pénzzel a halottnak, s kösse fel egy ruhával az állát. Miután beleteszik a testet a koporsóba, a ruháját melléje teszik, s a pénzt a markába tetetik. Nálunk, cigányoknál az a szokás, hogy amikor a gyermek megszületik, a kezecskéjébe pénzt tesznek, hogy életében kapaszkodjék a pénzhez, legyen szerencsés. A halottnak azért kell a pénzt a markába tetetni, hogy a másvilágon jó legyen neki (2RM63KF). A pénz a megszületett gyermek kezébe téve egy életen át szerencsét hoz neki, az elhunyt markába helyezett pénz a túlvilágon való jólétet kell biztosítsa. A szemekre helyezett pénzérmék nemcsak a szem lezárására hivatottak, hanem az élők és holtak világa közötti átjárás fontos kellékei. A szemre helyezett pénz fontossága a halottkultuszban a görög mitológiáig vezethető vissza. A holt lelkeket a görög mitológia szerint Kharón, az alvilág révésze szállította át ladikjában a Sztüx folyón. Csak a tisztességesen eltemetett lelkeket szállította a démon, és a szolgáltatásért fizetni kellett. Aki nem tudott fizetni, százéves bolyongásra volt ítélve.

A civilizáció hajnalán és az ókorban, amikor egy ember meghalt, a szájába vagy a szemére egy rézpénzt (obulus) helyeztek. Ez a Révész díja volt, mely nélkül a halott lelke nem juthat le az alvilágba, és visszajár kísérteni.⁹

Hogy a révésznek kijáró díj az elhunyt rendelkezésére álljon, a kásonfeltízi cigányok a halott mellé pénzt tesznek a koporsóba. A hazajáró lelkek kellemetlenségeket okoztak az élőknek, ezért minden megtettek, hogy az elhunytak lelkeinek ne kelljen visszatérniük az élők világába. A halott eltávolításának egyik mozzanata az, hogy amikor a temetési menet patakhoz, illetve hídhoz ér, itt megállnak, és pénzt dobnak a vízbe. Hitük szerint nem engedik el üres kézzel a halottjukat a hosszú útra. A hitük szerint a patak képes magával vinni minden rosszat és fájdalmat, miután két-három kövön átcsozog, majd megtisztulva folytatja útját. A víz tisztító erejének van egy átvitt értelmezése is. Balázs Lajos írja erről:

Egy újabb katartikus rítus tehát, melynek fő eszköze a víz, a víz megtisztulást hozó erejébe vetett hit. A keresztény tisztítótűz helyett, mely mérsékelt szenvedéssel hozza meg a tisztulást, itt a büntől való megtisztulásnak egy még enyhébb módozata jelenik meg.¹⁰

A víz tehát a tisztítótűzet is képes helyettesíteni, a patak képes magával vinni az elhunyt bűneit.

9 | Tózsza István: Az alvilág földrajza. *Polgári Szemle*, 16. évf. 4–6. szám, 2020, 249. Online: https://epa.oszk.hu/00800/00890/00072/pdf/EPA00890_polgari_szemle_2020_4-6_243-257.pdf (utolsó megtekintés 2025. 01. 27.)

10 | Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda 1995. 256.

A víz a halál szimbolikus anyaga. A folyóvíz felhívás egy visszatérés nélküli utazásra, ugyanis a visszafordíthatatlant jelképezi (vö. »soha nem léphetsz kétszer ugyanabba a folyóba«, »a folyók soha nem térnek vissza a forráshoz« stb.).¹¹

A hídnál való megállás a halottal a visszafordíthatatlan halál érzékeltetése volt a gyászmenet tagjaival. *Megállunk a bodega előtt, a hídnál. A bodega előtt elbúcsúztatjuk a halottunkat, főleg, ha életében sokat járt ide, elénekeljük a kedvenc énekét. A hídnál a patakba pénzt vetünk, hogy a víz vigye el a fájdalmunkat (1RM50KF). Azoktól a helyektől búcsúztatjuk el a halottunkat, ahová életében sokat járt, s ott jól érezte magát. A férfiakkal meg szoktak állni a bolt, a bodega előtt, úgy egy öt percig elbeszéljük, milyen jó időket töltöttek ott együtt, isznak, s öntenek a földre es a halott emlékére. A hídnál minden halottal meg szoktunk állni, a vízbe sokan pénzeket vettek, hogy legyen a halottnak a hosszú útjára a túlvilágon, ne legyen ott rossz az életében, mert a patak minden rosszat el szokott vinni (2RM56KF). A pataknál meg szoktunk állni, és pénzt dobunk a patakba, így engedjük útjára a vízzel a halottunkat. Ha valaki életében szeretett italozni, megállunk vele a bodega előtt (2RM78KF). Amíg itthonról kísértük a koporsót, megálltunk a pataknál, üzletnél, ha férfi volt a halott, a bodegánál. A pataknál pénzt vettünk a vízbe, hogy a rossz dolgokat vigye el a víz (2RM76KF). Igen, megálltak a bolt előtt, a hídnál, itt pénzt dobunk a patakba, így engedjük el a halottunkat a hosszú útjára (2RM80KF). A pataknál való megállás nem csak a halott érdekében történt, a közösség bánatát, fájdalmait is eleresztette a csörgedező patakon. A híd a patak két partja közötti kapcsolat, a vízen való átkelés szimbóluma az életből a halálba. „A pogány hitvilág a kereszténység előtt csak egyetlen másvilágképzetet ismert: az ún. túlvilágot egy horizontálisan távoli, ismeretlen világnak képelték el, ahol a lelkek csak tartózkodnak.”¹²*

A kászonzeltízi cigányok halottkultuszának központi eleme az elhunyt lelkének védelme. A lélek láthatatlan a cigányok elképzelése szerint is, mégis egy adatközlőm azt mondta: *A lélek az láthatatlan, de volt olyan eset, hogy az idősebbek azt mondták, hogy látták, ahogy a lélek kiment a száján, amikor meghalt valaki (2RM97KF). A lélek élő testben elfoglalt helyéről megoszlanak a véleményeik. Adatközlőim közül legtöbben azt mondták, hogy a lélek a testünkben van, de nem neveztek meg annak pontos helyét. A lélek a testünkben van, ha kimenyen, akkor vége (1RM50KF). A lélek tartja életben a testet, amikor utolsót szusszanunk, elszáll a lelkünk (1RM65KF). Hát, ha a szájon jön ki a lélek, akkor bennünk lakik valahol (1RM67KF). A lélek a testben lakik, amíg élünk (1RM77KF). Hát, a lélek, úgy-e, az emberben van, s amikor meghalunk, eltávozik, kimenyen a testből a lélek (1RM83KF). A lélek, az bennünk van (1RM85KF). A lélek belőlünk távozik (2RM03KF). Hát, a lélek a testből száll el, addig benne van (2RM42KF). A lélek, az bennünk van, ha kimenyen belőlünk, vége az életünknek (2RM52KF). A lélek az bennünk van, a halálkor kimenyen belőlünk, elhagyja a testünket, s ő él tovább, a test az nem (2RM56KF). A lélek, az bennünk van, halálkor kimenyen belőlünk (2RM63KF). A testből a szájon át távozik a lélek (2RM80KF).*

Sokan úgy tudják, hogy a lélek helye a szív mellett van. *Az embernek a szíve mellett van a lelke, onnan szakad ki az utolsó szusszanattal (1RM68KF). A szíve mellől távozik a lélek (1RM82KF). A lelke a szíve mellett van, amíg az ver, ott van a lélek es (2RM40KF).*

11 | Tánczos Vilmos: i. m. 63.

12 | Uo. 65.

Akinek jó a szíve, jó a lelke es, akkor ejsze a szíve mellett van az ember lelke es (2RM44KF). Nálunk cigányoknál azt mondják, hogy jó szívű, arra, akinek jó a lelke, akkor a lélek a szíve mellől kell elmenjen (2RM51KF). Amíg élünk, a lelkünk a szívünk mellett van, innen szakad el meghaláskor. Hallotta-e, hogy aki hirtelen hal meg, azt mondják, hogy megszakadt a szíve? A lelke szakad ki ilyenkor hirtelen a szíve mellől (2RM76KF). A szíve mellől száll el a lélek (2RM77KF). A lélek a szíve mellől száll el (2RM96KF). Egy magyar adatközlő véleménye erről a következő: A cigányok a szívet s a lelket együtt emlegetik, azt mondják, amikor meghal valaki, a szíve megszakad, s kiszáll mellőle a lélek. Régen a cigányok sötétedés után ki sem jöttek házaikból, féltek a hazajáró lelkektől, a szellemektől (2MA79KF).

A káoszfeltízi cigányok szinte egyhangzó véleménye, hogy a halál beálltakor távozó lélek hat hétig nem hagyja el az elhunyt házának környékét: Az utolsó lélegzettel száll el az ember lelke, hogy tovább éljen. Azt mondják, hogy hat hétig a háza körül marad (1RM50KF). Amikor utolsót szusszanunk, elhagy a lelkünk, de ott marad legalább hat hétig a ház körül, de ha még van intéznivalója, akkor még tovább. Emlékszem, egy este szürkönyetkor, otthon üldögéltem egyedül, nem nyílt az ajtó, s mégis ott állt velem szemben a komám, akit az imént említettem. Reám bízta a családját, de amikor szólni akartam neki, már nem vót, egy perc vót az egész. Nem álmodtam, mert ébren vótam, szerintem a lelke járt vissza (1RM65KF). Amikor utolsót szusszan az ember, elmenyen a testből a lélek, de csak a háza mellé, onnan nézi, mi történik tovább a testtel. Úgy hat hét után ott hagyja a házat, azt nem tudom, mi lesz tovább. Mesélték, hogy egy-egy visszajár ide, én nem tudok ilyenről (1RM66KF). Hát, a száján jön ki a lélek, mint egy bugyorék, kiugrik, annyi a halál. Hat hétig nem hagyja el gazdája házat (1RM67KF). Úgy a hat hétig a lelke itt van, lássa s hallja mi történik a családjával, ha minden rendben van, megnyugszik, hanem háborog, s ettől lesz az erős idő, mennydörgés, villámlás s ilyenek (1RM68KF). Hát, amíg bennünk van, élünk, utána vége. Úgy hat hétig, azt tartjuk, a háza körül marad, figyel, hogy sajnálják-e, hiányzik-e? Hat hétkor megnyugszik a lélek, ha nincs több intéznivalója a ház körül, nem jár vissza (1RM69KF). Amikor a vonagló beteg egy nagyot szusszan, elszáll a lelke, ott marad a háza körül úgy hat hétig, nem szabad a házat ebben az időben változtatni, kimeszselni, úgy kell hagyni, ahogy hagyta. Hat hét után nyugszik meg a meghót lelke, addig nem szabad háborgatni az emléket (1RM70KF). Amikor az utolsót szusszanjuk, kimenyen a testünkéből a lélek, s úgy hat hétig ott marad a ház körül (1RM77KF). A lélek a halálkor távozik a testből, s ott marad a ház körül, s aztán úgy hat hét után elmenyen a mennyországba vagy a pokolba (1RM85KF). A lélek a halálkor kimenyen a testből, de hat hétig még ott marad a házban, ahol a halott lakott (2RM03KF). Egyet horkant az ember, s kiszáll belőle a lélek, s osztán még nem menyen messze, csak a hat hét után (2RM40KF). Amikor meghal az ember, a lelke elszáll, felmenyen a háza padlására, s hat hétig ott van, utána leszáll (2RM42KF). Aki hal meg, egy utolsó nagyot szusszan, s ekkor száll ki a lelke, de még nem hagyja el egészen a testet, a temetésig ott a háza körül kering, s osztán úgy hat hét után elmenyen a test után (2RM44KF). A lélek a halálkor kimenyen a testből, de nem menyen el a háztól, lát mindent, ami a temetésig történik. A temetés után hat hétig még ott marad, s aztán eltűnik (2RM52KF). A lélek a halálkor kimenyen a testből, hat hétig biztosan tudjuk, hogy nem menyen el a háztól. Ha magától kinyílik vagy becsapódik az ajtó, akkor bent járka a szobában, ha a szekrény megreccsen, akkor ott keres valamit. Ha valaki megnyugodva halt meg, akkor a lelke nem járka benn a házban, inkább ott kinn, a háza körül marad (2RM56KF). A lélek, amikor kimenyen a testből, a halott háza mellett marad úgy hat hétig (2RM63KF). Amikor meghal az ember, kiszáll belőle a lelke, de úgy hat hétig még ott van a háza körül,

s osztán valamelyik gyermekbe újra születik (2RM77KF). Az utolsó szusszanattal távozik a lélek, de hat hétig ott marad a háza körül. Régen azt tartották, hogy a lélek időnként visszajár, de ma ez nem így van. Úgy vágyok még ma is, hogy Levente lelke visszajöjjön, de nem, nem jön (2RM78KF). Az utolsó szusszanattal távozik a lélek a testből, úgy tartjuk, hogy hat hétig a háza körül marad (2RM80KF). A lélek a haldálkor kimenyen a testből, egy utolsó szusszanat, s vége, de hat hétig a halott házában marad (2RM87KF). Amikor már nem szuszog a haldokló, a lélek kiszáll a testből, de csak hat hét után menyen el háztól, addig itt van, hogy lássa, mi történik (2RM96KF). Egy adatközlőm szerint a halál után a lélek még ott lebeg a test körül, és védelemre szorul. Az utolsó szusszanattal hagyja el a testet a lélek, de amíg a test még meleg, ott lebeg körülötte, ezért kell a tükröket letakarni, s aztán úgy hat hétig a háza körül marad még (2RM06KF).

A hathetes időszak nemcsak a cigány halottkultuszban számít sorsdöntő időnek. A székely lakosság is hat hét letelte után szentmisét végeztet, a távolabbi rokonok befejezik a gyászt, a feltízi cigányok viszont abban a meggyőződésben élnek, hogy a hozzátartozójuk lelke még hat héten át velük marad. Ha a virrasztásával és a temetésével kapcsolatosan valami nem úgy történt, ahogy azt a szokás követeli, akkor a halott lelke a házába is visszatérhet: A lélek kiszáll az utolsó szusszanattal a haldoklóból, de hat hétig ott marad a háza körül. Amikor kinyílik az ajtó, anélkül, hogy valaki hozzáérne, vagy megreccsen a szekrény, akkor a lelke valamit keres a házban, valamije hiányzik a megholtak ilyenkor. Egy szegényebbnek ilyenkor szoktak adni valamit pománába, s aztán többet nem jön be a házba, a ház körül marad, s figyeli a családját (2RM76KF). A hátramaradott családtagokat zaklató lelket csak adománnyal, pománával lehet kiengesztelni.

Beszélgéseim roma adatközlőimmel arra engedtek következtetni, hogy a cigányok hisznek a reinkarnációban. Egyszer vótam egy vonagló asszony mellett, s mikor hót meg, nagyot szusszant, s kiszállt a lelke vele. Azt mondják, hogy a lélek ott marad a háza körül, lássa, hogy búsulnak-e miatta, s amikor megnyugoszik, elmenyen, csak akkor jó vissza, amikor a családjába olyan gyermek születik, amilyen ő vót, abba a gyermekbe jó vissza (2RM51KF). A reinkarnáció hite, annak ellenére, hogy Kászon katolikus vidék, a székely adatközlőknél sem ismeretlen: Hát, azt tartják, főleg a cigányok, hogy a test nem támad fel, a feltámadás az új gyermek születésében van (2MA77KF). Arra a kérdésre, hogy mit gondolnak, mi történik a halottal a temetés után, illetve, hogy vannak-e visszajáró lelkek, adatközlőim eltérően válaszoltak. A válaszokat kilenc témakörbe soroltam.

1. A lélek élete nem szűnik meg, más testben tér vissza

A kászonfeltízi romáknál a halál beállta utáni szokáscselekvések leggyakrabban a lélek védelmét szolgálják. A cigányok a feltámadást a lélek feltámadásaként értelmezik, úgy, hogy a lélek egy újszülött testében visszatér: A halottal az történik, hogy inkább egy hétig vagy ötig félnek, mert a lelke itt van, azt tartjuk. Ha leteszünk egy pohár vizet az asztalra, s tizenkettőkor a gyertyát, melléje, s ha meglebben a gyertya, akkor ott járt. Hát, azt tartják, hogy a test nem támad fel, a lélek feltámadása egy új gyermek születésében van, a lélek, az feltámad (1RM82KF). A temetés után még, amíg a hat hét ki nem telik, a meghalt lelke még ott van a házában. Mondták, hogy született olyan gyermek a családban, aki nagyon hasonlított a meghaltra, s elmondták ilyenkor, hogy ne, a halottunk lelke visszajött ebben a gyermekben (2RM03KF). A test elkorhad, a lélek tovább él, s háborgatja

valaki, visszajár, aztán valamelyik gyermekben a családból, visszajön végleg (2RM06KF). Hát igen, vannak olyanok es, mondják rea egy-egy gyermekre, hogy ne, ez olyan, mint a meghalt nagyapja vót, ilyekor a lélek egy másik testben tér ide vissza (2RM42KF). Csak a testet temetik el, a lélek, az még itt marad. Amikor a halotról álmodunk, a lelke visszajő, ilyenkor valamit kér. Az első hat hétben biztosan tudjuk, hogy itt van a lelke közöttünk, ha meglebben a gyertya lángja a virrasztáskor, vagy leesik valami, bécsapódik az ajtó, akkor itt van, s osztán elbolyong, s valamelyik gyermekben újra megszületik (2RM51KF). Anyósom mesélte, hogy ha egy olyan gyermek született a családban, aki nagyon hasonlított a család valamelyik halottjára, azt mondták, hogy ne, a lelke visszajött, de közöttünk ilyen nem történt (2RM69KF). A halott teste lassan földdé válik, a lélek az nem hal meg. Van, amikor egy később született gyermek nagyon hasonlított a családból a meghaltra, ilyenkor mondják, ne, a lelke visszajött (2RM76KF). A test elkorhad idővel, de a lélek nem vesz el, hat hétig ott van a háza körül, látja, hogy búsulnak miatta, osztán valamelyik utódjában újra születik (2RM77KF). A test földdé válik, a lélek feltámad, valamelyik gyermekbe visszatér osztán, de hat hétig még itt van, nem hagyja el a házát, amikor az égő gyertya lángja megrebben, akkor itt van, valamit keres (2RM96KF).

2. A lélek halhatatlan

Hét válaszban adatközlőim a lélek halhatatlanságáról beszéltek: *A test tönkremenyen, a lélek megmarad (1RM65KF). A test megsemmisül, a lélek megmarad. Ma már nincsenek visszajáró lelkek. Az öregek mesélték, hogy ezelőtt a cigányok setétedés után nem jöttek ki az ajtón, félték a hazajáró lelkektől, mert ezek setétedés után intézték el a dolgaikat (1RM66KF). A test semmivé válik, a lélek tovább él (1RM69KF). A test elrohad, visszaveszi a föld, a lélek él tovább, van, amikor visszatér a házába, ahol élt (1RM70KF). Mi azt hisszük, hogy a lélek nem hal meg. Halottam, hogy régebben sok lélek visszajárt, ezek nem békében mentek el valamiért. A testet visszaveszi a föld (1RM77KF). A halottnak a lelke tovább él, de már nincsenek visszajáró lelkek (2RM78KF). Ezelőtt azt tartották, hogy a lélek hazajár a családja mellé, most már nem így van, de a lélek nem hal meg soha (2RM80KF). A halhatatlan lélek felfogásuk szerint képes visszatérni eredeti életterébe, képes az utódokon számonkérni az esetleges mulasztásokat, adósságokat.*

3. A hazajáró lélek bántani tudja az élőket

A kászonfeltízi cigányok élethez-halálhoz való viszonya sokat változott kutatásaim ideje alatt is, de még mindig a szoros közösségi élet határozza meg, a természetesen bekövetkezett életesemények, így a halál is nyilvánosan zajlik, közösen éli meg a közösség apraja-nagyja, a kolónia lakói, életmódjukból adódóan, középkorig visszavezethető élet-halál viszony hagyományait őrizik. A halott lelkének mindent meg kell adni addig, amíg a holttest még a házban van – ez a cigányok meggyőződése.

A középkori ember tudatában a holtak és az élők társadalma együtt alkotta a világot, közöttük folyamatosnak tartották a kapcsolatot, egymásra utaltságuk

nyilvánvaló volt. Törekedtek arra, hogy megakadályozzák a holtakat abban, hogy visszajárjanak az élők közé – pl. követ tettek rájuk.¹³

A hazajáró lelkek ma is kellemetlenségeket, ijedséget okoznak a kászonzeltízi cigányok körében, mivel hitük szerint ezek képesek testi fájdalmakat okozni a még élőknek: *Azt mondják, hogy hat hétig a lelke megvan, ahol meghalt, hat hét után felmenyen a mennybe, hiányzik, aki meghalt. Halottam én arról, hogy vannak hazajáró lelkek, hogy igaz-e vagy nem, nem tudom. Azt mondják, hogy éjjel tizenkettőkor járnak vissza az ilyen lelkek, úgy dörget az ajtón, akinek nem hagynak békét, reggelre két lesz vagy nyaka, vagy a csuklója. Fogalmam sincs, miért járnak vissza a lelkek, lehet, nincsenek megnyugodva, valami nem volt elintézve élükben itt a földön (1RM83KF). Hát, hallottam, hogy vannak hazajáró lelket, s zavarják az itt maradottakat (2RM52KF). Hat hét után a lélek elmenyen a házból, ahol a halott lakott. Vannak hazajáró lelkek, dörgetnek, matatnak. Ez igaz volt, mert nálunk is dörgetett valaki, egy halottakkor nem vittük el a gyertyát, úgy akartuk, hogy itthon elégessük, mert Gidófalván vannak a rokonok, oda nem tudunk mindig elmenni, én a gyertyát úgy felejtettem bent, s nem gyújtottam meg. Nálunk úgy dörgettek azért a gyertyáért, a fűtőbe bé kellett vessem, hogy elégessem, mert végig dörgettek azért a gyertyáért, nem képzelődtem, Zoli es hallotta a dörgetést (2RM87KF). A hazajáró lelkek képesek tehát testi fájdalmat, lelki megrendülést okozni, ezért nem kívánatosak a kászonzeltízi romák életében sem. A közösség ezért a halál beállta és a temetés közötti időszakban minden megtesz azért, hogy a halott lelkének ne legyen oka visszatérni a temetés után egykori szállására, egykori családjá körébe.*

4. Elintézetlen dolgok rendezése

Két adatközlőm szerint csak azok a lelkek járnak vissza, akiknek valamilyen elintézetlen dolga maradt a földi világban: *A test lassan földdé válik, a lélek nem hal meg soha. Halottam, hogy vannak lelkek, akik visszajárnak, mert valami dolguk elintézetlen maradt (1RM50KF). A test megsemmisül, a lélek, az nem, az tovább él, ha valaki megbántotta, akkor visszajár elintézni a dolgait. Ezelőtt setétedés után a cigányok nem mentünk ki a házból, hogy ne kelljen ezekkel találkozni (1RM68KF). Az éjszakánként visszajáró lelkek mítosza több magyar tájegységben ismert. „Az éjszaka az ellenőrizhetetlen, romlást hozó erők napszaka a népi képzeletben.”¹⁴*

5. Látomások hazajáró lelkekkel

Két adatközlőm is beszélt a halottakkal kapcsolatos látomásairól. Az első esetben megjelent a halott, számonkért egy mulasztást, mégpedig azt, hogy a rokonnak kötelessége lett volna ott lenni a temetésén, állapotától függetlenül: *A cigányok odafenn azt tartják, hogy ahol az ember meghal, a lelke ott marad, legalább hat hétig. Igen, vannak*

13 | Fodor-Szlovencsák Katalin: *A gyermekek halálképének fejlődése*. Online: https://kharon.hu/docu/2000-osz_fodor-szlovencsak-gyermekek.pdf (utolsó megtekintés: 2025. I. 24.)

14 | Kunt Ernő: *i. m.* 21.

visszajáró lelkek, s olyan es, hogy a képzeletében úgy megjelenik. Például az asszonyom háromhetes gyermekágyas volt, amikor meghalt édesapámnak a testvére, s ő a temetésre nem jött le, még odafenn laktam én is, egyszer, amikor mentem haza, az asszony zokogva várt, valaki még volt otthon, hogy oda szépen bément, Béláról beszéltek, azt mondja, oda szépen le volt ülve az asztal mellé, ahol én szoktam ülni, s azt mondja, mikor ő ránézett, a kisgyereket es benn hagyta, kiszaladott az udvarra, végül, mikor kijött az ajtón, visszament, a gyermeket is kihozta, nem mert benn maradni, nem tudom megmondani, azért jött-e vissza, hogy az asszony nem volt a temetésén, pedig én mindig olyan tiszteletben tartottam őt, nem volt miért reánk haragudjon (1RM85KF). A második eset egy unoka és nagyszülő között lévő, mély érzelmi kapcsolatból adódott: A lélek nem hal meg. Nem hallottam hazajáró lelkekről, de elmondok egy történetet magamról. Nekem most egy éve meghalt a nagyapám, most tettem le a gyászt, s most, hogy telt ki, egy héttel ezelőtt nekem megjelent. Mintha benyitott volna az ajtón, becsületszavamra mondom. És akkor eszembe jutott, mert amikor halt is meg, akkor hajnalban készültem hozzá a kórházba, valaki benyitott az ajtón. Mondtam Jánosnak: »János, valaki bejött!« Akkor ő felkelt, s mondta, hogy nem jött be senki, mert az ajtó be van zárva. Én úgy érzem, hogy van ilyen nagyon soknál, hogy a lelkek így hazajárnak, s azt mondjuk, hogy ott járt nálunk, rám nézett vagy valami ilyesmi. Én ennyit tudok (2RM97KF).

6. Feltámadás

A feltámadás a katolikus egyház tanítása. Ezzel kapcsolatban cigány adatközlőim két véleményt fogalmaztak meg: A testét visszaveszi magába a föld, elrohad vagy mi, de a lélek feltámad (2RM44KF). A test földdé válik, a lélek feltámad, valamelyik gyermekbe visszatér osztán, de hat hétig még itt van, nem hagyja el a házat, amikor az égő gyertya lángja megrebben, akkor itt van, valamit keres (2RM96KF). A lélek feltámadását a második vélemény reinkarnáció formájában képzelem el, a lényeg viszont abban rejlik szerintük, hogy a lélek halhatatlan, a lélek élete végtelen.

7. Adósságok

A kásonfeltízi halottkultusz szokáscselekedeteinek elmaradását adósságként értelmezik. Két esetben a halál pillanatában függetlené vált lelkek azért tértek vissza, hogy egy-egy ilyen adósságot számonkérjenek: Hat hét után a halott lelke, ha megnyugszik, elmenyen, a test lassan a földé lesz. Halottam hazajáró lelkekről, ezek a nyugtalan lelkek, akik nem kaptak meg valamit itt, a földi életben, azt zavarják, akitől valamit vártak, de nem kaptak meg (2RM56KF). Mesélték, hogy voltak lelkek, akik visszajártak, ha valamit nem kaptak meg a virrasztások idején, azt számonkérték a családon, dergettek a ház körül, nem hagyták nyugodni a népeket, amíg meg nem kapták azt, ami akkor elmaradt (2RM63KF).

8. Álomként visszajáró lelkek

Egy adatközlőm szerint halottak napján három napra szabadabbá válnak a lelkek. Ilyenkor jelennek meg álmában a még élő hozzátartozóknak: Hát, amikor ilyen

gyűjtogatás van, három napra elcsapják a holtat, de én álomban, ha megláttam, de személyesen nem. Hogy járnak-e vagy nem, azt nem lehet tudni, de a régi öregek azt mondták, hogy jártak, nem a halott, hanem a lelke (1RM67KF). Az álomban megjelenő lélek adatközlőtől számonkérte a halottak napján szokásos temetőlátogatás elmarasztalásának az okát. Ilyenkor minden romának kötelessége felkeresni hozzátartozói sírhelyeit, függetlenül attól, hogy a község temetőjében vagy idegenben található-e az.

9. Kétkedők

Amikor a túlvilági életről kérdeztem adatközlőimet, elbizonytalanodtak, nem mondtak semmi bizonyosat az élet síron túli folytatásáról: *Azt nem tudom, hogy mi történik a síron túl, mert még nem jött vissza senki, hogy elmondja (2RM40KF). Egy székely ismerősöm gondolatai erősítik meg az egyik legidősebb roma adatközlőm kétkedését: Én nem hiszem, hogy élet van a halál után. Édesapám szabó volt, sokat dolgozott az esperes úrnak. Egyszer édesapám megjegyezte, hogy még senki nem jött vissza a túlvilágról, hogy elmondja, mi van odaát. Erre az esperes úr azt mondta: »Mit, András?! Akinek én egyszer befűstölök a fenekébe, az többet ide vissza nem jön!« (1MA48KI). A keresztény tanítás lényege a lélek halhatatlansága, ezért az elhunytak lelkét is védeni kell a gonosztól, ugyanis a lélek folytatja a túlvilági életét, a halál tehát nem más, mint beleszületés a túlvilági életbe. Annak ellenére, hogy a kászonfeltízi cigányok is kétkedők a lélek túlvilági létét illetően, rítusaik mégis az elhunyt lelkének védelmét szolgálják. Ez a jelenség a Székelyföld más településein is ismert. Balázs Lajos írja: „Az elmúlás és a halál csíkszentdomokosi hiedelemvilágának uralkodó eleme az erős animizmus, az erős lélekhit, az, hogy a lélek a testtől független lény. Szinte nincs is olyan rítusa az elmúlásnak, a halottkultusznak, amelynek ne ez lenne a mozgatórugója”.¹⁵*

A fentiek alapján világos, hogy a kászonfeltízi cigányok a földi életet átmenetként fogják fel, és a halált sem tekintik az emberi élet utolsó állomásának. Lakhatási viszonyaikból adódóan az emberi élet nagy sorsfordító eseményei nyilvánosan zajlanak, és mindezeket a rítusokat az emberi élet természetes velejáróinak tekintik. A közösség halottkultuszának egyik legősibb szokása a virrasztás, amelyet a hagyomány tart fenn. A fiatalok már gyermekként részt vesznek a virrasztáson, így szinte észrevétlenül tanulják meg a szokáselemeket: *A virrasztás alatt sírunk is, de inkább énekelgetünk, jókat beszélgetünk a halottról, kacagunk is jó nagyokat, mert úgy hisszük, hogy a meghót testvérünk még mindig velünk van. Szerintünk a halál utáni élet olyan, mint amilyen itt volt: úgy iszunk, eszünk, élünk, mint itt (1RM82KF).*

A kászonfeltízi cigányok nagyon fontosnak tartják a halott melletti virrasztást, a szokás megtartását és átadását a fiatal nemzedéknek. A szokás a régmúltból ered, valószínűleg még azokból az időkből, amikor még nem tudták biztosan megállapítani a halál beálltát, így a család addig őrizte a halottat, amíg a temetésére sor nem került.

A magyar kultúrában ismert az a hit, hogy a halott lelke egy ideig még a test közelében marad. Kászonfeltízi cigány kultúrájában is erős a túlvilági életbe, a lélek halhatatlanságába vetett hit. A halál beállta után szerintük a lélek még hat hétig ott bolyong a holttest közelében. A virrasztás célja a lélek védelme, a cigányok hitvilága

15 | Balázs Lajos: *i. m.* 271.

szerint a lélek látja, hogy mi történik a halott test körül a temetésig: *Nálunk, cigányoknál virrasztás van, a virrasztáskor szerintünk még mindent hall, lát a meghót. Nehéz elválni attól, akit szerettünk, ezért kell virrasztás alatt mindent megadni a lelkének* (2RM56KF). A jelenség a magyar nyelven beszélő cigányok körében más néprajzi tájegységekben is ismert:

A halott nem megy át azonnal a túlvilágra, hanem visszajárhat kísérteni, ha valami elintézetlen dolga van; a cigányok nagyon félnek ezektől a »muló«-k-tól, vagyis az élő halottaktól. Ez a két hit együttesen azt eredményezi, hogy a halottat nagyon nagy tiszteletben kell tartani, búcsúztatását, temetését úgy kell megrendezni, hogy eszébe se jusson visszajárni. Ezt segíti a halott mellett történő virrasztás, amikor a halott teste még a házban van, a közösség tagjai együtt vannak, a halott kedves történeteit mesélik el, kedves énekeit éneklük, az ő kedvenc ételeit, italait fogyasztják, nem hagyják magára, hanem mellette töltik az egész éjszakát.¹⁶

A halál beállta és temetés közötti időszak a magyar nyelvterületen a testtől elvált lélek szempontjából nagyon fontos átmeneti időszak, védelme a rontó elemek ellen különleges odafigyelést igényel. A keresztény tanítás lényege a lélek halhatatlansága. A lelket védeni kell a gonosztól, ugyanis a lélek folytatja a túlvilági életét, a halál tehát nem más, mint beleszületés a túlvilági életbe.

Az elmúlás és a halál csíkszentdomokosi hiedelemvilágának uralkodó eleme az erős animizmus, az erős lélekhit, az, hogy a lélek a testtől független lény. Szinte nincs is olyan rítusa az elmúlásnak, a halottkultusznak, amelynek ne ez lenne a mozgatórugója.¹⁷

A kászonzeltízi cigányok a virrasztás ideje alatt mindent megpróbálnak adni az elhunytak, amire a túlvilági életben szüksége lehet, *nehogy valamiért vissza kelljen jöjjön a lelke a túlvilágról* (2RM96KF).

Az elhunyt lelkének éjszakai védelme a cigányok hitvilága szerint is nagyon fontos, mert az éjszaka az ártó szellemek birodalma. Ez az elképzelés a magyar nyelvterületen ismert hiedelem.

Az éjszaka az ellenőrizhetetlen, romlást hozó erők napszaka a népi képzeletben. Ilyenkor nem szabad a holttestet magára hagyni, mert az könnyen válhatna e gonosz erők prédájává, s az élőkre is veszélyessé válhatna.¹⁸

A szokás lényege, hogy nem szabad éjszakára magára hagyni a halottat. *Most már úgy szokták a cigányok, hogy este hattól reggel hétig virrasztunk, akkor másnap estig magára hagyják a halottat* (2RM87KF). *Nálunk cigányoknál virrasztás van, minden este hattól reggel úgy el hétig* (2RM63KF). *A halál utáni este kezdődik a virrasztás, reggelig virrasztunk minden*

16 | Rostás-Farkas György–Karsai Ervin: *A cigányok hiedelemvilága*. Online: <https://roma-es-nemzetisegi-hagyományok.webnode.hu/babonak-hiedelemvilag/> (utolsó megtekintés 2022. XI. 23.)

17 | Balázs Lajos: *i. m.* 271.

18 | Kunt Ernő: *i. m.* 21.

éjjel a temetésig (2RM76KF). Mi virrasztásnak nevezük a halott mellé való összegyűlést. Két éjjel estétől reggelig van a virrasztás (2RM78KF). Nálunk cigányoknál virrasztás van. Nélküle nem tudjuk elképzelni az elvállást a halottunktól. Jőnek a népek így estefelé, reggelig tart, akkor mindenki menyen a dolgára, s másnap estefelé visszajő (2RM80KF). Mindkét éjszaka virrasztják a halottat (2RM97KF).

Nem véletlen, hogy a virrasztás a telepen éjszaka történik, és az sem, hogy a halál és temetés közötti időt a cigányok a virrasztással töltött éjszakák számában mérik. „A végzetes sötétség képzete eleve adott, akár a nappal képzete. Az éjszakai sötétség az Idő első szimbóluma: az időt minden kultúra éjszakában méri, nem nappalban.”¹⁹ Egyik adatközlőm jegyezte meg: „A cigányok ezelőtt ötven évvel az est leszállta után nem léptek ki a házaikból, féltek a hazajáró lelkektől, minden dolgukat napközben intézték el, este nem mentek még a szomszédba sem. Ez a szokásuk mára megváltozott, de a halottaktól még mindig nagyon félnek (1MA53KA).

Összegzések, következtetések

A kászonfeltízi cigányság felfogása szerinti a túlvilági tér nem vertikális beállítottságú, mely szerint valahol a mindennapi lét fölött létezne a mennyország, és valahol lent a mélységben létezne a pokol, vagyis a másvilági létet nem úgy képzelik el, hogy ott a halottak a földi életben szerzett érdemek vagy bűnök szerint lennének megkülönböztetve. A cigányok hitvilága szerint a túlvilági lét horizontális: „a vízen túl”, „a síron túl”, „odaát” az élet folytatódik, és a két világ közötti kommunikáció látomások, hazajáró lelkek közvetítésével valósul meg. Ezért halottaik túlvilági életéről már a halott koporsóba, illetve sírba helyezése alkalmával gondoskodnak. A gondoskodás a temetéssel nem ér véget, a temető látogatásakor itallal, cigarettával kedveskednek az elhunytaknak, pótolják túlvilági szükségleteit. A hazajáró lelkektől való félelemben az elhunyt különleges kívánságait is teljesítik. „A kapcsolat szándékos, tudatos keresése a túlvilágra jutott halottakkal egyetemes emberi jelenség, Európa múltját is végigkíséri” – írja erről Pócs Éva.²⁰ A túlvilágra jutott lelkekkel a kapcsolat keresése tehát nem a kászonfeltízi cigányok halottkultuszának egyedi eleme, hanem eredete Európa múltjában gyökerezik. Ami a kászonfeltízi romák esetében egyedinek számít, az a tradícióhoz való szigorú ragaszkodás: ők azért őrizték meg ezeket a szokásokat és a hozzájuk kapcsolódó hiedelemképzeteket, mert az elődöktől örökölt hit gyakorlásának parancsait mindig is erősebbeknek tartották az egyházi és világi törvények betartásának kényszerénél. Az egyház ma is ellenzi az irracionálisnak vélt, „babonásnak” mondott halotti szokásaikat, ezért nem járul hozzá a halottkultusz egyes, évszázadokon át megőrzött szokáselemeinek gyakorlásához (ilyen például a halott melletti virrasztás is), de a közösség ennek ellenére szívósan ragaszkodik az ősi hagyományokhoz, és a gyermekeket ma is beleneveli a régi szokások gyakorlásába.

19 | Tánczos Vilmos: i. m. 61.

20 | Pócs Éva: Bevezető. In: uő: *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. Balassi Kiadó, Bp. 2015. 10.

Psychic Images and Supernatural Communication in the Burial Customs and the Cult of the Dead of the Gypsies of Kászonzeltíz (Plăieşii de Sus)

Keywords: soul image, death image, vigil, afterlife, metacommunication

During my research I came to the conclusion that the Roma community of Kászonzeltíz experiences death, the most important life-changing event, in a very particular way. The Roma people of Kászonzeltíz have a very complex image of the afterlife, in which we can find elements of ancient Greek beliefs, the afterlife-image from the time of the Hungarian conquest and Christian teachings. The Roma image of the afterlife has developed over centuries, it has been preserved and passed on from generation to generation. The rapid changing of traditions connected to death, or their disappearance in some cases, exists here as well, although this process is slower in their community than it is in ours (the Szeklers).